

bejdspolitikken, 1973). Det er der imidlertid ikke. Måske fordi toldtaten ikke spillede nogen rolle ved forhandlingerne? Monrad Møller har afgrænset sit stof lige lovligt hårdt på visse områder. Til gengæld får vi så meget mere at vide om personaleforholdene og diskussioner i personalegruppen. I denne periode griber professionaliseringen om sig, og det organiserede uddannede personale træder til. Det må her nærmest høre til pligtstoffet, at der er medtaget nogle beretninger om toldansatte, som gjorde en indsats i modstandskampen, en indsats der i øvrigt intet havde med toldtaten at gøre (s. 354 ff. Heller ikke her er oplagt supplerende litteratur anvendt). Monrad Møller fremlægger stof om personalepolitikken, rekrutteringen til toldtaten og personalets uddannelse som nok skal vise sig nyttigt, når det engang kommer til komparative undersøgelser af de store statsinstitutioners udvikling. Selv forsøger han ikke at foretage sådanne sammenligninger med andre etater, hvilket på det nuværende forskningsstade også vil være for meget at forlange. Vægten i fremstillingen er også forskubbet mere

mod København sammenlignet med bind 3. Tilstandsbeskrivelserne fra provinsen må vi med enkelte undtagelser (forholdene ved grænsen) stort set undvære. Med hele sit anlæg lægger bogen ikke op til nogen konklusion, og en sådan får vi heller ikke. Til en vis grad er det blevet en noget traditionel etatshistorie, selv om vi er lykkeligt fri for en fokusering på organisationens ledere.

Trods det fornemme udstyr, er det i lighed med det foregående bind 2 fælles for bind 3 og 4, at kortmateriale savnes, f.eks. over toldsteder markeret efter størrelse eller betydning. Det burde have været oplagt at bringe sådanne i et værk, der i øvrigt er gennemillustreret. I nogle tilfælde er de gengivne figurer også lige lovligt tarvelige (se bd. 3, s. 61, 67, 68, 71). Trods de kritiske bemærkninger er der grund til at ønske både forfatterne og udgiveren, Toldhistorisk Selskab, tillykke med dette værk, som har kunnet realiseres på få år. For nok har vi ikke fået den mere definitive fremstilling, men her er et godt grundlag at arbejde videre med til de forskellige formål.

John T. Lauridsen

OLDTID OG MIDDELALDER

Anna Götlind: *The Messengers of Medieval Technology? Cistercians and technology in medieval Scandinavia* (Victoria Bokförlag, 1990). 44 s. Appendices I-VI.

Cistercienserklosteret Øm ligger mellem Mossø og Gudensø. Ved hjælp af et blylod fandt en vis broder Martin ud af, at forskellen i vandstanden mellem de to søer var en alen, en i datiden imponerende teknisk bedrift. Munkene kunne således ved at grave en 700 me-

ter lang kanal mellem søerne få masser af vand, også til driften af møller. Sene- re gravede man yderligere to kanaler som et led i en storstilet regulering af stedets afløbsforhold. De formede øen *Cara Insula* = Øm. Derefter fulgte klosterets store opgangstid: en lykkelig periode på lidt mindre end 100 år. Som klosterreglerne foreskrev opdyrkede brødrene et stort område, hvor landbrugstekniske erfaringer fra hele Vesteuropa kunne blive nyttiggjort. Hvert eneste år skulle nemlig abbeden møde i

Citeaux, hvorfra han vendte hjem med nye anvisninger og impulser: den rolige og gode periode blev kun afbrudt af bispernes og kongemagtens alt for store økonomiske krav til klosteret. Øm indtager også førerstillingen blandt de skandinaviske cistercienserklostre i udnyttelsen af de nye tekniske ressourcer og opfindelser. Blandt de i alt 32 klostre tilhørende denne orden var den tekniske viden og kunnen generelt høj, især blandt de 21 munkestiftelser.

Anna Götlind kan i en liste over tekniske hjælpemidler for samtlige klostre vise, at Øm lå i spidsen indenfor landbrug, energi, vandkraft, byggeri, håndværk og medicin. Andre klostre med stor teknisk viden og erfaring var Esrom, Løgum, Ry og Sorø med de svenske Alvastra, Nydala og Vernhem som de førende i nabolandet. Men har cistercienserklostrene også *formidlet* datidens tekniske viden og nye opfindelser til omverdenen? Anna Götlind vil sætte et stort spørgsmålstegn ved denne opfattelse, der stammer fra den kendte amerikanske forsker Lynn White Jr. i hans værk fra 1962 *Medieval Technology and Social Change*, hvor han ser munkene som tekniske pionerer, en teori, der er ført videre af den i Danmark virksomme forsker Brian McGuire. Han hævder, at Citeaux og Clairvaux ikke bare sendte fromme mænd til Norden: de gav skandinavien Vesteuropas tekniske viden, en tanke som også Arne Odd Johnsen i Norge og Olaf Olsen har gjort sig til talsmænd for. Anna Götlind foretager en meget nyttig, systematisk gennemgang af samtlige nordiske cistercienserklostre i et samlet perspektiv og sammenstiller de seneste forskningsresultater fra kildestudier og arkæologiske udgravninger. Hun mener, at man har tildelt munkene en alt for afgørende rolle som formidlere af opfindelser og teknisk kunnen. Teknikken må være kommet til Norden også

ad andre kanaler, hvilket hun især kan vise, når det gælder det fornemme Varnhem kloster øst for Vättern i Sverige. Det ser ikke ud til at tekniske innovationer blev spredt videre fra klostrene til deres umiddelbare nærhed eller omegn. Vi kan iagttage regulering af vand i byer som Stockholm, Vadstena og Visby, men ikke i landskabet omkring klostrene.

Desværre er forfatterens gennemgang af de enkelte klostre yderst kortfattet og summarisk, og man kunne have ønsket sig, at netop Øm, ud fra Olaf Olsens analyser, havde fået en lidt mere indgående behandling. Men som helhed har Götlind skabt et meget stimulerende bidrag til diskussionen om kulturens veje i højmiddelalderens Norden.

Michael Linton

Leif Søndergaard: *Fastelavnsspillet i Danmark i senmiddelalder – om »Den utro hustru« og fastelavnsspillets tradition.* (Odense Universitetsforlag, 1989). 134 s.

For folketroen, som den kommer til udtryk i fastelavnsspil, ordsprog, folkeviser og eventyr, er der ingen grund til at skelne mellem kristen trosverden og naturreligion. Begge steder henter den magiske elementer. Den folkelige forestillingsverden i fastelavnsspillet er derfor grundlæggende ikke-kristen. I senmiddelalderen var de dramatiske optrin i fastelavnstiden den eneste verdslige skuespilform af betydning i Danmark. Til efterverdenen formidler de en uvurderlig viden om by-håndværkernes måde at leve og tænke på. Spil som *Den utro hustru* og *Paris' dom* fortjener i høj grad forskningsinteresse. Spillene spejler dagligdagen i den katolske tid, og traditionen dør langsomt ud i og med reformationen. Tyve år efter at Luthers lære har sejret, kan *Pe-*